

TARJIMA SAN'ATI: O'TMISHDAN BUGUNGI KUNGACHA BO'LGAN SAYOHAT

Axmadova Shaxlo Rahmat qizi

O'zbekiston davlat jahon tillari universiteti

Tarjimonlik fakulteti 2401-guruh talabasi

Nargiza Ernazarova Xidirovna

Ilmiy rahbar: O'zDJTU, Ingliz tili amaliy tarjima

kafedrasi katta o'qituvchisi

ANNOTATSIYA. *Maqolada tarjima san'atining tarixi, nazariyalari va zamonaviy texnologiyalar bilan uyg'unlashuvi tahlil qilinadi. Rosetta toshi va Gutenberg Injilidan boshlab, CAT vositalari va neyron mashina tarjimasigacha bo'lgan taraqqiyot ko'rib chiqiladi. Tarjima amaliyotining kelajagi, sun'iy intellekt bilan bog'liq imkoniyatlar va axloqiy muammolar ham muhokama qilinadi.*

Kalit so'zlar: *tarjima san'ati, tarjima tarixi, Rosetta toshi, CAT vositalari, neyron mashina tarjimasi, sun'iy intellekt, madaniyatlararo aloqa, tarjima nazariyalari, mahalliy lashtirish, kelajakdagi tarjima imkoniyatlari.*

Tarjima tarixiy voqealar, madaniy o'zgarishlar va texnologik yangiliklarga doimiy ta'sir ko'rsatadigan jonli sohadir. Tarjima evolyutsiyasini o'rganish orqali biz uning tarixi haqida tushunchaga ega bo'lishimiz va kelajagini oldindan ko'rishimiz mumkin. Ushbu maqola tarjimaning qadimgi kelib chiqishi, asosiy nazariyalari, amaliy muammolari, biznes yo'nalishlari va bugungi kunda tarjimini shakllantirgan yangi texnologiyalarni o'rganadi.

Tarjima insonlar muloqotining ajralmas qismi sifatida til va madaniyat chegarasida uzoq tarixga ega. Tarjimashunoslik o'n yillar davomida sezilarli darajada kengayib, ko'plab nazariyalarni qabul qilib, matn bir tildan boshqa tilga o'tkazilganda sodir bo'layotgan voqealarning boyligini ochib berdi.²⁹ Tarjima nazariyasi va amaliyotining tarixi va kelajagini muhokama qilganimizda, biz ushbu fanning kelajakdagi yo'nalishini tushunishga yordam beradigan asosiy tarixiy bosqichlarni, asosiy nazariyalarni, hozirgi amaliyotni va ushbu sohadagi potensial kelajakdagi tendensiyalarni muhokama qilamiz.

Tarjimaning qadimiy ildizlari: Rosetta Stonedan Gutenberg Injiliga

²⁹ Shleyermaxer, F. (1813). Tarjima turlarining xilma-xilligi haqida.

MODERN PROBLEMS IN EDUCATION AND THEIR SCIENTIFIC SOLUTIONS

Tarjima qadim zamonlardan beri madaniyatlar o'rtasidagi muloqotni osonlashtirishda hal qiluvchi rol o'ynagan. ³⁰1799 yilda topilgan Rosetta toshi tarjimaning eng qadimdan ma'lum bo'lgan artefaktlaridan biri hisoblanadi. U Misr iyerogliflarini ochishda muhim rol o'ynadi va madaniy bo'shliqlarni bartaraf etishda tarjimaning muhim funksiyasini ta'kidladi.

XV asrda Gutenberg Injilining yaratilishi yana bir muhim yutuq edi. Ommaviy chop etishning paydo bo'lishi matnlarni yanada qulayroq qilib, madaniyatlararo muloqotni kuchaytirdi. Bu davr tarjimaning faqat so'zlardan oshib ketishini ta'kidladi; g'oyalarni tarqatish esa muhim ahamiyatga ega ekanligini ko'rsatdi.

Tarjima asrlar davomida madaniyatlar o'rtasida o'tkazgich vazifasini o'tagan. Klassik davrdagi Septuaginta va Lotin Vulgati singari diniy matnlarning tarjimasini tarjimaning diniy va falsafiy tafakkur chegaralarini qanday o'zgartirganiga e'tiborni qaratadi. Gumboldt, V. von. o'zining "Inson tilining tuzilishidagi farqlar va ularning inson zotining intellektual rivojlanishiga ta'siri haqida" degan kitobida shuni aytib o'tadiki, o'rta asrlar davri monastir tarjimasining eng yuqori cho'qqisiga guvoh bo'ldi va Uyg'onish davri klassik matn tarjimasining ikkinchi to'lqiniga, Aristotel va Platonga olib keldi.³¹

Raqamli inqilob: Texnologiya tarjima landshaftini qanday o'zgartirdi

Raqamli davr ajoyib o'zgarishlarni boshlab berdi. Hozirgi vaqtda tarjima dasturlari va onlayn lug'atlar tarjima jarayonini soddalashtirib, uni tezroq va samaraliroq qiladi. Computer-Assisted Translation (CAT) kabi vositalar tarjimonlarning ish jarayonini yanada osonlashtirdi.³²

Hozirgi tarjima amaliyoti nazariy yo'nalishlarning keng doirasiga asoslangan usullarning xilma-xilligi bilan ajralib turadi. Mahalliyashtirishga qiziqishning ortib borayotgani - kontentni nafaqat tilda, balki madaniy nuanslarda ham moslashtirish amaliyoti - tarjimada madaniy kontekstning tan olinishini ko'rsatadi. Raqamli ommaviy axborot vositalarining rivojlanishi tarjima amaliyotini qayta shakllantirdi, natijada mashina yordamida tarjimalar va Computer-Assisted Translation (CAT) tizimlari paydo bo'ldi. Garchi bunday texnologiyalar samaradorlikni oshirsa-da, u "inson tarjimonlari"ning roli kamayishi va tarjimaning ekspressivligini yo'qolishi mumkinligi haqidagi munozaralarga sabab bo'ladi.

³⁰ Nida, E. (1964). Tarjima fani.

³¹ Gumboldt, V. von. (1836). Inson tilining tuzilishidagi farqlar va ularning inson zotining intellektual rivojlanishiga ta'siri haqida.

³² Yakobson, R. (1959). Tarjimaning lingvistik jihatlari haqida. In: Tarjima haqida, Garvard universiteti nashriyoti.

MODERN PROBLEMS IN EDUCATION AND THEIR SCIENTIFIC SOLUTIONS

Google Translate kabi mashina tarjimasini xizmatlari matnni zudlik bilan tarjima qilish imkonini beradi. Biroq, bu texnologiyalar tezlikni taklif qilsada, ular ko'pincha inson tomonidan tarjima qilingan matnlarga yetishmaydi. Zamonaviy tarjimada texnologik taraqqiyot va insoniy mahorat o'rtasidagi muvozanatni saqlash juda muhimdir.

Oldinga nazar: tarjima kelajagining muammolari va imkoniyatlari

Tarjimaning kelajagi istiqbolli, ammo qiyinchiliklarga to'la. Global aloqalar kengayib borishi bilan tarjima xizmatlariga talab oshadi. Yangi tillar, shevalar va ixtisoslashgan sohalar paydo bo'lib, rivojlanish imkoniyatlarini taqdim etadi. Vygotskiy takidlashicha, sifatni ta'minlash va axloqiy muammolarni hal qilish kabi muammolar diqqat bilan ko'rib chiqilishi kerak.³³

Tarjimaning asosiy nazariyalari: tarixiy sharh

Tarjima nazariyalari kasbning o'zagini tashkil qiladi. Ushbu nazariyalarni tushunish tarjimonlarga asl materialga sodiq qolgan holda murakkab matnlarni boshqarish imkonini beradi.

Dastlabki nazariyalar: Tsitseron va Avliyo Jerom asarlarini o'rganish

Turi, G. fikricha Tsitseron va Avliyo Jerom dastlabki tamoyillarni o'rnatdilar. Tsitseron so'zma-so'z tarjimaga qat'iy rioya qilishdan ko'ra matnning mohiyatini tushunish muhimligini ta'kidladi.³⁴ Bundan farqli o'laroq, Avliyo Jerom kontekstning ahamiyatini ta'kidlab, muqaddas matnlarni tarjima qilishning nozik jihatlari e'tibor qaratadi.

20-asr siljishi: ekvivalentlik va Skopos nazariyasini joriy etish

20-asr tarjima nazariyasida sezilarli evolyutsiyani kuzatdi. Ekvivalentlik g'oyasi birinchi o'ringa chiqib, asosiy e'tiborni manba va maqsadli matnlar o'rtasidagi munosabatga qaratdi. Skopos nazariyasi tarjimaning maqsadi qo'llaniladigan strategiyalarni boshqarishi kerak, degan tushunchani kiritdi, bunda maqsadli auditoriya hal qiluvchi rol o'ynaydi.

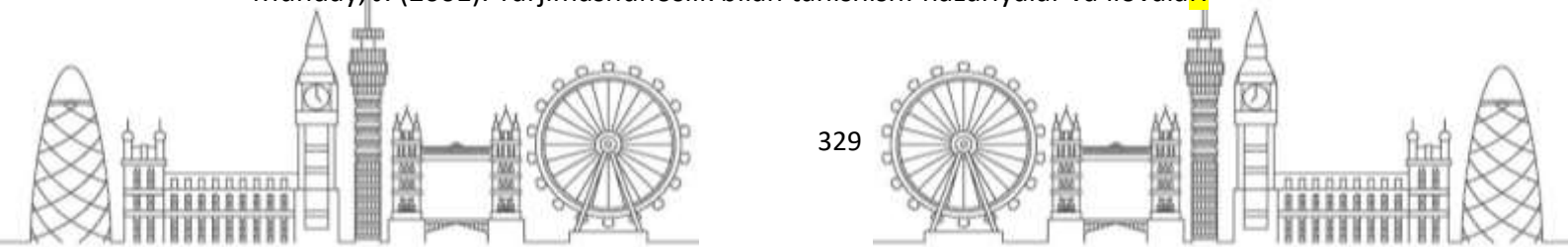
Zamonaviy yondashuvlar: madaniy va lingvistik kontekstning ta'sirini tahlil qilish

Zamonaviy amaliyotda tarjima oddiy tildan ustun turadi; madaniy tushunishni o'z ichiga oladi.³⁵ Hozirgi nazariyalar madaniy kontekstlarni, idiomalarni va

³³ Vygotskiy, L.S. (1978). Jamiyatdagi aql: oliy psixologik jarayonlarning rivojlanishi. Garvard universiteti matbuoti.

³⁴ Turi, G. (1995). Tasviriy tarjimashunoslik va boshqalar. Jon Benjamins nashriyoti.

³⁵ Munday, J. (2001). Tarjimashunoslik bilan tanishish: nazariyalar va ilovalar.

MODERN PROBLEMS IN EDUCATION AND THEIR SCIENTIFIC SOLUTIONS

konnotatsiyalarni hisobga olish zarurligini ta'kidlaydi. Bu nuqtai nazar kitobxonlar va tarjimonlar o'rtasida chuqurroq aloqani mustahkamlaydi.

Turli janrlarni tarjima qilishdagi qiyinchiliklar: adabiy va texnik tarjimalar

Turli janrlarni tarjima qilish o'ziga xos qiyinchiliklarni keltirib chiqaradi. Badiiy tarjimalar badiiy ifodani qamrab olishi kerak, texnik tarjimalar esa aniqlikni talab qiladi. Har bir janr o'ziga xos ko'nikmalarni talab qiladi, ko'pincha turli sohalar uchun maxsus tarjimonlar paydo bo'lgan.³⁶

Texnologiyaning o'rni: amaliyotda CAT asboblari va mashina tarjimasi

Tarjima texnologiyalari samaradorlikni oshiradi. CAT vositalari tarjimonlarga keng matnlar bo'ylab izchillikni saqlashda yordam beradi. Mashina tarjimasi tezkor yechimlarni taqdim etsa-da, ko'pincha sifatsiz.³⁷ Ushbu vositalar va inson tushunchasi o'rtasidagi muvozanatni saqlash juda muhimdir.

Sifat kafolati va insoniy tekshiruvning ahamiyati

Tarjimaning markazida sifat yotadi: u ham grammatik jihatdan to'g'ri, ham madaniyatga mos bo'lishi kerak. Tarjima jarayonida tengdoshlarning baho berishi va professional tarjimonlarning yordami aynan mana shu jarayonda muhim o'rinda tutadi.

Tarjima biznesi: bozor tendensiyalari va imkoniyatlari

Tarjima biznesi tez rivojlanayotgan sohadir, chunki bu soha bugungi global dunyoda muhim sohaga aylanishi mumkin.³⁸

Tarjima sanoatining rivojlanishi: statistika va bozor tahlili

Oxirgi statistik ma'lumotlar tarjima bozori haqiqatdan ham jadal rivojlanayotganini ko'rsatadi. Global til xizmatlari bozori 2027-yilda 56 milliard dollarga yetishi kutilmoqda, chunki korxonalarda global miqyosda raqamli kontentga bo'lgan talablar ortib bormoqda.

Agentliklarga qarshi freelancing: martaba yo'llarini solishtirish

Tarjimon sifatida, odam mustaqil ishlash yoki agentlik orqali ishlash kabi juda keng tarqalgan dilemmaga duch keladi. Freelancing moslashuvchanlik va mustaqillikni taklif qilsa-da, agentliklar barqarorlik va resurslarni ta'minlaydi. Har qaysisi insonga o'zining shaxsiy martaba va intilishlarga bog'liq bo'lgan turli xil afzalliklarni taklif qiladi.

³⁶ Venuti, L. (1995). Tarjimonning ko'rinmasligi: tarjima tarixi.

³⁷ Nyumark, P. (1988). Tarjima bo'yicha darslik. Prentice Hall.

³⁸ Pym, A. (2010). Tarjima nazariyalarini o'rganish.

Rivojlanayotgan bo'shliqlar: Muayyan sohalar va texnologiyalar bo'yicha ixtisoslik

Tarjimaning ixtisoslashgan sohaları paydo bo'lmoqda. Yuridik, tibbiy va texnik tarjimalar katta bilimlarni o'z ichiga oladi. Ushbu bo'shliqlarni tushunish tarjimonlarga o'zlarini muayyan bozorlar uchun joylashtirish va qiymat qo'shish imkonini beradi.

Neyron mashina tarjimasining yuksalishi: afzalliklari va cheklovlari

NMT ravon, tabiiy tovushli tarjimalarni yaratish qobiliyati bilan qiziqish uyg'otmoqda. Biroq, u har doim ham kontekstni yoki idiomatik iboralarni tushunmaydi, bu uning ishonchliligini cheklaydi.

Sun'iy intellekt va uning tarjimadagi o'rni: axloqiy mulohazalar va potentsial

AI tobora ko'proq tarjimaga integratsiya qilinmoqda. Bu taraqqiyotni taklif qilsa-da, ishni o'zgartirish va tarjimaga moyillik kabi axloqiy tashvishlar paydo bo'ladi. Innovatsiyalarni axloqiy mas'uliyat bilan ishlatish muhim ahamiyatga ega.

Kade, O. o'zining "Tarjima nazariyasining oltmish yilligi: Xalqaro tadqiqot" asarida shuni takidlaganki, tarjima nazariyasi va amaliyoti yangi o'zgarishlarning chekkasida yotadi, ya'ni sun'iy intellekt va tabiiy tilni qayta ishlashning davom etayotgan takomillashuvi tufayli, mashina tarjimasi, ehtimol, hatto real vaqtda tarjima qilish va tillararo muloqot qilish imkonini beruvchi darajada ancha rivojlangan bo'ladi.³⁹Bu haqiqatan ham global muloqot uchun katta salohiyat bo'lsa-da, u mualliflik hikoyasi, til xilma-xilligini himoya qilish va avtomatlashtirilgan tizimlardan foydalanishning madaniy asoslari kabi axloqiy masalalarni ham ko'taradi.

Inson tarjimasiga bo'lgan muhtojlik : bugungi kunda professional tarjimonlarning dolzarbligi

Texnologiya rivojlangan sari ham, professional inson tarjimonlarining ahamiyati yo'qolmaydi. Ular tarjimalarda ijodkorlik, madaniy qadrlash va hissiy chuqurlikni keltirib chiqaradi. Aynan inson alomati tarjimalarni turli madaniyatlardagi odamlarga yanada yaqinroq qilishga yordam beradi.

Xulosa

Tarjima shunchaki martaba emas; Bu madaniyatlarni bog'lash yo'lidir. U o'tmishni tushunish, kelajakni aniqlashga yordam beradi.

---

³⁹ Kade, O. (1968). Tarjima nazariyasining oltmish yilligi: Xalqaro tadqiqot.

Tajribali amaliyotchi tarjimonlar uchun asosiy fikrlar va amaliy tushunchalar

Tarjimonlik kasbida sodir bo'layotgan voqealardan doimo xabardor bo'ling – tarjimonlik san'ati paydo bo'lgan va rivojlanayotgan texnologiyalar ta'sirida tez evolyutsiyaga uchramoqda.

Mutaxassislik yo'nalishlarida qo'shimcha ko'nikma va bilim olishga yordam beradigan joyni yanada qimmatliroq qiling. Tarmoq va u yoki bu tarzda bog'lanish.

Yakuniy mulohaza

Bugungi kunda bir-biriga bog'langan tarjima. Tarjima nafaqat muhim, balki o'zaro bog'langan dunyoning tushunish va hamkorlik ehtiyojlari uchun ajralmas hisoblanadi. Uning qiyinchiliklari va imkoniyatlarini tushunish, kelgusi yillarda kelajak avlodlarning ehtiyojlarini qondirish uchun tarjimaning yorqin kelajagi doimo bo'ladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Gumboldt, V. von. (1836). Inson tilining tuzilishidagi farqlar va ularning inson zotining intellektual rivojlanishiga ta'siri haqida.
2. Shleyermaxer, F. (1813). Tarjima turlarining xilma-xilligi haqida.
3. Nida, E. (1964). Tarjima fani.
4. Yakobson, R. (1959). Tarjimaning lingvistik jihatlari haqida. In: Tarjima haqida, Garvard universiteti nashriyoti.
5. Vygotskiy, L.S. (1978). Jamiyatdagi aql: oliy psixologik jarayonlarning rivojlanishi. Garvard universiteti matbuoti.
6. Turi, G. (1995). Tasviriy tarjimashunoslik va boshqalar. Jon Benjamins nashriyoti.
7. Venuti, L. (1995). Tarjimonning ko'rinmasligi: tarjima tarixi.
8. Munday, J. (2001). Tarjimashunoslik bilan tanishish: nazariyalar va ilovalar.
9. Pym, A. (2010). Tarjima nazariyalarini o'rganish.
10. Beyker, M. (2006). Tarjima va ziddiyat: Hikoya.
11. Nyumark, P. (1988). Tarjima bo'yicha darslik. Prentice Hall.
12. Kade, O. (1968). Tarjima nazariyasining oltmish yilligi: Xalqaro tadqiqot.

